

## Μια Φυσιοκρατική Ερμηνεία του Νοήματος στο Πλαίσιο της Ενσώματης Νόησης

**Άλκης Γούναρης**

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

**Abstract:** Η ανακοίνωση αυτή περιλαμβάνει: [α] μια συνοπτική κριτική επισκόπηση των κύριων χαρακτηριστικών που αποδίδουν οι διάφορες επιστημονικές και φιλοσοφικές θεωρήσεις στην ενσώματη νόηση και τη διαδικασία της νοηματοδότησης, [β] τις συνέπειες αυτών των θέσεων για τον προσδιορισμό της έννοιας του νοήματος και [γ] μια νέα ερμηνεία για την νοηματοδότηση ως συστημική ιδιότητα της ενσώματης νόησης.

**Keywords:** meaning, externalism, embodied cognition, mental content

Μιλώντας για το νόημα πριν από μερικά χρόνια ο Ramachandran (2007), σε μια συνέντευξή του στο δίκτυο TSN είπε ότι η αναζήτηση του νοήματος είναι το «άγιο» άγιο δισκοπότηρο για τις νευροεπιστήμες σήμερα. Τι είναι όμως ακριβώς αυτό το νόημα που οι νευροεπιστήμες και όχι μόνο αυτές αναζητούν ως άγιο δισκοπότηρο;

Είναι αλήθεια ότι υπάρχουν πολλές θεωρίες που διαφέρουν μεταξύ τους ριζικά στον τρόπο θεώρησης αυτού που αποκαλούμε νόημα. Σε μια προσπάθεια ταξινόμησης των θεωριών για το νόημα θα μπορούσαμε να τις χωρίσουμε σε δύο μεγάλες κατηγορίες: [α] τις **σημασιολογικές** θεωρίες και [β] τις **οντολογικές** θεωρίες.

Ως σημασιολογικές θεωρίες ταξινομώ τις θεωρίες, που αντιλαμβάνονται το νόημα ως προτασιακό περιεχόμενο ή περιεχόμενο της γλώσσας. Το χαρακτηριστικό αυτών των θεωριών είναι η αναφορικότητα του περιεχομένου και ο γλωσσικός, συμβολικός, δομικός και έλλογος χαρακτήρας του. Αυτές οι θεωρίες απασχολούν κυρίως τη φιλοσοφία της γλώσσας.

Ως οντολογικές θεωρίες ταξινομώ τις θεωρίες της νόησης που πραγματεύονται κάτι ως «νοητικό περιεχόμενο» συναρτώντας το δευτερευόντως με την γλωσσική του έκφραση. Εκείνο που απασχολεί αυτές τις θεωρίες δεν είναι δηλαδή η ίδια η

---

<sup>1</sup> Γούναρης, Α. (2012). *Μια φυσιοκρατική ερμηνεία του νοήματος στο πλαίσιο της ενσώματης νόησης*. 2<sup>ο</sup> Πανελλήνιο Συνέδριο Φιλοσοφίας της Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Αθηνών, ΜΙΘΕ. Ανακτήθηκε 14/01/2019 από <https://alkisgounaris.gr/gr/research/naturalistic-explanation-of-meaning/>

αναφορά, αλλά η εξήγηση του πώς γίνεται ένα νοήμον ον να νοεί κάτι ως τέτοιο και όχι ως κάτι άλλο. Πιο συγκεκριμένα, πώς γίνεται κάτι (ένα συμβάν για παράδειγμα) που ανήκει στον κόσμο και βρίσκεται έξω από το κεφάλι μας, να αποκτά νόημα μέσα στο κεφάλι μας, ή πιο απλά πώς γίνεται να νοηματοδοτούμε.

Προφανώς αυτό είναι το νόημα ως «άγιο δισκοπότηρο» που αναζητούν με τόσο ενδιαφέρον σήμερα οι επιστήμες της νόησης.

Οι πιο δημοφιλείς θεωρίες αυτής της κατηγορίας, είναι εκείνες που δέχονται ότι αυτό που καλούμε νόημα, ή νοητικό περιεχόμενο, προκύπτει από μια βιολογική κατάσταση που βρίσκεται μέσα στο κεφάλι μας και αναπαριστά το τι συμβαίνει έξω από αυτό. Αυτές οι θεωρίες όμως καταλήγουν -αργά ή γρήγορα- σε διστακτικό (και μεταφυσικό εν πολλοίς) αδιέξοδο καθότι το νοητικό περιεχόμενο –ως αναπαράσταση- μπορεί και να συνεπάγεται αυτονομία του νοητικού έναντι του νευρωνικού κάτι που δεν μας οδηγεί μακριά.

Άλλες ερμηνείες, οι περισσότερες φυσιοκρατικές, επικαλούνται την γλώσσα ή τις καταστάσεις αληθείας ή συσχεσιακές καταστάσεις μεταξύ νοούμενων αντικειμένων και εσωτερικών νευρωνικών αναπαραστασιακών σχηματισμών. Αυτές μεταφέρουν το νόημα έξω από το κεφάλι μας, και δίνουν στο νόημα **προσδιοριστικό χαρακτήρα** και όχι οντολογικό. Είναι γνωστή η θέση του Putnam (1975: 227), ότι σε όσα κομμάτια κι αν κόψουμε τον εγκέφαλο το νόημα δεν θα βρίσκεται εκεί (Cut the pie any way you like, 'meanings' just ain't in the head). Ωστόσο οι εξτερναλιστικές απόψεις δεν μπορεί να εξηγήσουν ικανοποιητικά μια σειρά από προβλήματα όπως είναι η αιτιώδης σχέση νοηματοδότησης και συμπεριφοράς, ή το λεγόμενο στενό νόημα που συνδέεται με το υποκειμενικό βίωμα.

Και στις δυο περιπτώσεις λοιπόν, το ερώτημα παραμένει: Πώς γίνεται μια -ενδεχομένως- σύνθετη νευρωνική δομή (ή κάποιο νευρωνικό πρότυπο) να αναπαριστά κάτι -την κατάσταση ας πούμε ότι υπάρχουν ακροατές στο συνέδριο- αντί κάτι άλλο -της κατάστασης ότι βρισκόμαστε τώρα σε ένα καταπράσινο λιβάδι- ή ακόμα και να μην αναπαριστά τίποτα; Ή πώς γίνεται μια κατάσταση έξω από το κεφάλι μας να έχει το ίδιο νόημα με αυτό που εντέλει νοούμε;

Εδώ θα επιχειρήσω να απαντήσω σε αυτό το ερώτημα δίνοντας μια φυσιοκρατική ερμηνεία στο πλαίσιο αυτού που καλούμε ενσώματη νόηση, υποστηρίζοντας ότι το νόημα δεν βρίσκεται ούτε εντός -δηλαδή σε αναπαραστάσεις- ούτε εκτός δηλαδή στη γλώσσα ή σε καταστάσεις αληθείας ή σε προσδιοριστικές σχέσεις.

Μιλώντας για ενσώματη νόηση κατ' αρχάς εννοούμε ότι η νοητική διαδικασία, και συνεπώς η νοηματοδότηση, καθορίζεται από την σωματική κατάσταση και την μορφή των νοήμονων όντων. Όταν λέμε λοιπόν ενσώματη νόηση, εννοούμε ότι τα μορφικά χαρακτηριστικά και οι ιδιότητες του νοήμονος όντος, αν για παράδειγμα έχει πόδια ή πτερύγια, αν περπατάει ή πετάει, αν βλέπει χρώματα ή αποχρώσεις του γκριζου, αν διαθέτει γλωσσική ή επικοινωνιακή ικανότητα και σε τι βαθμό, καθορίζουν τον τρόπο που νοεί και νοηματοδοτεί τον κόσμο, τα αντικείμενα και τα υπόλοιπα όντα που εντάσσονται στο περιβάλλον του.

Η νοούσα δηλαδή οντότητα, το περιβάλλον και πιθανότατα άλλοι παράγοντες όπως η γλωσσική κοινότητα, συνιστούν για τις θεωρίες της ενσώματης νόησης ένα **όλον** το οποίο επιδρά καθοριστικά στην νοητική διαδικασία.

Οι κυριότερες υποθέσεις των υποστηρικτών της ενσώματης νόησης δέχονται ότι η νόηση είναι κάτι που συμβαίνει εντός ενός συγκεκριμένου πλαισίου δράσης και έχει καταστασιακό χαρακτήρα (Clark, 1997, 1998). Καθορίζεται δηλαδή από το αν, για παράδειγμα, κάποιος οδηγεί, ή μιλάει σε ένα ακροατήριο, αν σχεδιάζει ένα αρχιτεκτονικό διάγραμμα ή παίζει ποδόσφαιρο. Οι καθέκαστες καταστάσεις δηλαδή ορίζουν την νοητική δραστηριότητα και συνεπώς το νόημα εξαρτάται κάθε φορά από τις καταστάσεις αυτές.

Ορισμένες άλλες υποθέσεις των υποστηρικτών της ενσώματης -μη αναπαραστασιακής- νόησης θεωρούν ότι πάντοτε σε κάθε νοητική διαδικασία υπάρχει ένας χρονικός περιορισμός άλλοτε ιδιαίτερα πιεστικός κι άλλοτε πιο χαλαρός. Ειδικά για τους πολύπλοκους χειρισμούς, και τις διαρκώς μεταβαλλόμενες συνθήκες δράσεις (van Gelder & Port, 1995) όπως για παράδειγμα συμβαίνει κατά την οδήγηση μιας μοτοσυκλέτας, η χρονική «πίεση» κάτω από την οποία πρέπει κανείς να νοηματοδοτήσει τις καταστάσεις είναι τόσο μεγάλη, που θα ήταν αδύνατον να υπάρξει μια αναπαραστασιακή υπολογιστική διαδικασία όσο εξελιγμένο κι αν είναι το υπολογιστικό σύστημα. Μια τέτοια υπόθεση προϋποθέτει ότι το νόημα έχει ad hoc χαρακτήρα και δεν βρίσκεται εκεί κάπου αποθηκευμένο προς ανάκληση.

Όμως, η πιο ριζοσπαστική -αν μου επιτραπεί η έκφραση- υπόθεση που έχει διατυπωθεί σχετικά με την ενσώματη νόηση, είναι ότι η νόηση δεν είναι μια δραστηριότητα που ανήκει εξ ολοκλήρου στον νου, αλλά ότι ο εγκέφαλος, το σώμα και το περιβάλλον αποτελούν μέρη ενός νοητικού συστήματος. (e.g. Beer, 1995, pp. 182-183; Greeno & Moore, p. 49; Thelen & Smith, 1994, p. 17; Wertsch, 1998, p. 518; Clark, 1998, pp. 513-516).

Η υπόθεση αυτή δέχεται ότι οι δυνάμεις που καθορίζουν την νοητική δραστηριότητα δεν εδρεύουν αποκλειστικά στο κεφάλι του νοήμονος όντος, αλλά απεναντίας είναι **κατανεμημένες** ανάμεσα στο συγκεκριμένο ον και την κατάσταση με την οποία αλληλεπιδρά. Συνεπώς, σύμφωνα με αυτήν την υπόθεση, προκειμένου να κατανοήσουμε τη νόηση, θα πρέπει να μελετήσουμε το νοήμον ον και τον κόσμο του στην συγκεκριμένη κατάσταση ως σύστημα.

Το ότι υπάρχουν αιτίες κατανεμημένες στον κόσμο και την συμπεριφορά μας είναι κάτι που μπορούμε να το δεχθούμε εύκολα. Για παράδειγμα, όταν οδηγώντας μια μοτοσυκλέτα, κάτι πεταχτεί μπροστά μας στον δρόμο, συγκροτείται ένα συμβάν το οποίο πυροδοτεί μια σειρά αλυσιδωτών αιτιακών δράσεων, που φτάνουν στον εγκέφαλό μας και καταλήγουν στο φρενάρισμα ή στον ελιγμό της μοτοσυκλέτας (Γούναρης, 2011b).

Το γεγονός όμως οι αιτίες μιας συμπεριφοράς είναι κατανεμημένες ανάμεσα στον κόσμο και το νοήμον ον, δεν επαρκεί για να στηρίξει την υπόθεση ότι το νοήμον ον και ο κόσμος του συνιστούν ένα σύστημα. Για να υπάρξει σύστημα, εκτός από την εξήγηση της αιτιότητας των διάφορων συμβάντων, είναι απαραίτητο να πληρούνται μια σειρά από ειδικότερες προϋποθέσεις.

Μια τέτοια προϋπόθεση είναι ο καθορισμός της σχέσης που χαρακτηρίζει την δομή του συστήματος. Σύμφωνα με την συγκεκριμένη υπόθεση το νόημα ον και ο κόσμος του κατά την νοηματοδότηση, διέπονται από μια εσωτερική σχέση τέτοια που δεν μπορεί να εννοηθεί από την μια μεριά το νόημα ον και από την άλλη μεριά ο κόσμος του χωριστά. Αυτή η υπόθεση ότι ένα νόημα ον βρίσκεται σε αδιάσπαστη σχέση με τον κόσμο του ως Μέσα\_στον\_Κόσμο\_Είναι, συνιστά τον πυρήνα αυτού που ο Heidegger έχει ονομάσει Dasein (Gounaris, 2011).

Είναι όμως αρκετή η αποδοχή μιας συνεκτικής δομής για να θεωρηθεί κάτι ως σύστημα; Μάλλον Όχι.

Αυτό που χρειάζεται είναι μια πρόσθετη προϋπόθεση. Θα πρέπει, τα επιμέρους στοιχεία του συστήματος να διαθέτουν έστω μια ιδιότητα η οποία να επηρεάζεται από την ίδια την συμμετοχή των μερών στο σύστημα και να επιδρά σε αυτό καθοριστικά και με τέτοιο τρόπο ως αν δεν υπήρχε αυτή η ιδιότητα το σύστημα δεν θα μπορούσε να υπάρξει. Μια ιδιότητα δηλαδή που να είναι καθοριστική για τον χαρακτήρα του συστήματος. Για παράδειγμα, σε μια μοτοσυκλέτα, τα διάφορα μέρη της συνιστούν ένα σύστημα επειδή η αλληλεπίδρασή τους κάνει την μοτοσυκλέτα να κινείται. Θα μπορούσαμε λοιπόν να πούμε ότι η ιδιότητα της κίνησης της μοτοσυκλέτας συνιστά το αποτέλεσμα της λειτουργίας του συστήματος.

Ως πρόσθετη προϋπόθεση λοιπόν, θέτουμε την ύπαρξη έστω και μιας ιδιότητας η οποία θα καθορίζει ουσιαστικά την θεώρηση του συστήματος.

Η χαϊντεγκεριανής προέλευσης υπόθεσή μου θεωρεί ότι αυτή η ιδιότητα που κάνει ένα σύνολο να συνιστά νόημα ον σύστημα είναι το νόημα. Για τον Heidegger, το νόημα δεν είναι κάτι που συγκροτείται από ένα υποκείμενο που νοεί και με αυτήν την έννοια το νόημα δεν συνιστά ιδιότητα κάποιου υποκειμένου. Η θεώρηση του Dasein, ως Μέσα\_στον\_Κόσμο\_Είναι, **συνιστά τον τόπο** όπου το νόημα συγκροτείται. Όπως διευκρινίζει ο Dreyfus (2007 : 12) η νόηση δεν κατευθύνεται από κάποιο υποκείμενο προς τον κόσμο, αλλά ως βασικός τρόπος του ζην, βρίσκεται μέσα στον κόσμο και είναι ένα με αυτόν. Με βάση αυτήν την υπόθεση, αυτό που συνηθίζουμε να ονομάζουμε νοητικό περιεχόμενο, δεν θα πρέπει να βρίσκεται στον εγκέφαλο ή σε κάποιον μεταφυσικό νου, ούτε σε μια τρίτη οντότητα όπως η γλώσσα, άλλα ούτε σε σχεσιακές καταστάσεις προσδιορισμού του κόσμου σε νευρωνικούς σχηματισμούς.

Αν το νόημα συνιστά ιδιότητα του Dasein –και αυτό είναι το κεντρικό σημείο της συγκεκριμένης υπόθεσης- τότε στην πραγματικότητα, το νόημα δεν βρίσκεται πουθενά. Πρόκειται δηλαδή για μια υπόθεση που στην ουσία εξαλείφει τον οντολογικό χαρακτήρα του νοήματος και βρίσκεται στον αντίποδα των αναπαραστασιακών θεωριών.

Αν το νόημα είναι συστημική ιδιότητα, τότε δεν συνιστά κάτι που περιέχεται κάπου, δεν συνιστά δηλαδή περιεχόμενο, και ούτε χρειάζεται να αναπαριστάται σε κάποιους νευρωνικούς συσχετισμούς ή να βρίσκεται σε συσχετισμό με την γλώσσα. Ως ιδιότητα του συστήματος, το νόημα δεν μπορεί να εννοηθεί χωριστά από αυτό, όπως για παράδειγμα η διαφάνεια ή η ρευστότητα του νερού δεν μπορεί να εννοηθούν χωριστά από το νερό.

Πριν όμως αναλύσουμε λεπτομερώς πώς θεμελιώνεται φυσιοκρατικά μια τέτοια υπόθεση ας εξετάσουμε διεξοδικότερα αν θεμελιώνεται επαρκώς η θεώρηση του Dasein, ως σύστημα.

Πολλοί υποστηρίζουν ότι η θεώρηση ενός συνόλου ως σύστημα έχει χρηστικό χαρακτήρα και εξυπηρετεί το ερευνητικό, ερμηνευτικό και επιστημολογικό έργο. Ανάλογα δε, με τα χαρακτηριστικά τους, διακρίνουμε τα συστήματα σε: [1] Ανοιχτά ή Κλειστά (ανάλογα με το αν δέχονται ή όχι επιδράσεις από εξωγενείς προς αυτά παράγοντες), [2] Δυναμικά ή Στατικά, [3] Πολύπλοκα ή Απλά και [4] Προαιρετικά ή Υποχρεωτικά (ανάλογα με το αν τα μέρη τους οργανώνονται με έναν συγκεκριμένο τρόπο και στην συνέχεια διαλύονται αβίαστα ή αν οργανώνονται με τρόπο σταθερό και διαρκή).

Ο τρόπος καθορισμού ενός συστήματος σε ανοιχτό ή κλειστό για παράδειγμα, εξαρτάται εν πολλοίς από το τι ψάχνουμε και τι θέλουμε να αποδείξουμε.

Για παράδειγμα, μελετώντας ένα οικοσύστημα από βιολογική σκοπιά, το σύνολο των ζωντανών οργανισμών (ζώα, φυτά, έντομα, ψάρια κλπ) που αναπτύσσονται και ζουν στο συγκεκριμένο οικοσύστημα, αποτελούν μέρη του συστήματος, ενώ ο ήλιος παρότι η επίδρασή του είναι διαρκής και καθοριστική στην ζωή των όντων αυτών υπολογίζεται ως εξωγενής παράγοντας. Όμως αν εξετάσουμε το ίδιο σύστημα, όχι με βιολογικούς αλλά με κλιματολογικούς όρους τότε ο ήλιος θα συνιστά καθοριστικό μέρος αυτού του συστήματος.

Από ποιά σκοπιά θεωρούμε δηλαδή κάτι, μας οδηγεί στο να αντιμετωπίζουμε αυτό το κάτι ως μέρος ενός συστήματος ή όχι.

Με βάση αυτό, ας δούμε τι συμβαίνει όταν θεωρούμε το νοητικό σύστημα ως σύστημα που περιλαμβάνει το νοήμον ον και τον κόσμο του.

Αυτό που καταλογίζουν οι επικριτές της συγκεκριμένης θεώρησης στην αντιμετώπιση του Dasein ως νοήμον σύστημα, είναι ότι μεθοδολογικά δεν μπορεί να μελετηθεί. Συγκεκριμένα υποστηρίζουν, ότι το να μελετάμε μαζί το νοήμον ον και τον κόσμο του, δεν είναι παραγωγικό επειδή οι λειτουργικές σχέσεις ανάμεσα στα μέρη του συστήματος (ανάμεσα στο νοήμον ον, τα υποσυστήματά του –εγκέφαλος, ΚΝΣ, αισθητήρια- και τον κόσμο του) θα άλλαζαν κάθε φορά που το νοήμον ον μετακινείται μέσα στο περιβάλλον του ή αλληλεπιδρά με διαφορετικό σύνολο πραγμάτων. Με άλλα λόγια το σύστημα θα παρέμενε σύστημα μόνο για όσο χρόνο το νοήμον ον θα βρισκόταν σε αυτήν την συγκεκριμένη κατάσταση. Θα ήταν δηλαδή ένα σύστημα προαιρετικό και κλειστό.

Το ότι όμως κάτι δεν είναι παραγωγικό επιστημολογικά ή ότι κάτι δεν έχουμε ακόμα τον τρόπο να το μελετήσουμε δεν σημαίνει ότι δεν μπορούμε να το θεωρούμε ως τέτοιο. Αν το κάνουμε κινδυνεύουμε να καταλήξουμε σαν εκείνο τον μεθυσμένο στο ανέκδοτο που έψαχνε τα κλειδιά του όχι εκεί που πιθανά να τα έχασε αλλά εκεί που είχε φως και τον βόλεψε.

Ας δούμε λοιπόν καλύτερα την συγκεκριμένη υπόθεση: Αυτό που υποστηρίζουμε είναι ότι το νοήμον ον βρίσκεται συνεχώς σε αδιάσπαστη σχέση με τον κόσμο του, τέτοια που ο κόσμος και το νοήμον ον δεν νοούνται ξεχωριστά. Συνεπώς το Dasein μπορεί να θεωρηθεί ότι συνιστά ένα ευρύτερο υποχρεωτικό και κλειστό σύστημα το

οποίο περιλαμβάνει επιμέρους μεταβλητές καταστάσεις κάθε φορά που συμβαίνει μια νοημοδότηση. Εδώ μπορούμε να υποθέσουμε ότι κάθε φορά που το νοήμον ον βρίσκεται σε σύμπλεξη με κάτι στον κόσμο του κατευθύνοντας σε αυτό το κάτι την προσοχή του, δημιουργείται ένα επί μέρους καταστασιακό προσωρινό σύστημα, ιδιότητα του οποίου είναι η συγκρότηση ενός νοήματος. Το νόημα αυτό –ως ιδιότητα του προσωρινού συστήματος- επιδρά κατωφερώς στο νευρωνικό υπόβαθρο και στην συνέχεια το σύστημα καταρρέει. Αυτή η διαρκής δημιουργία και κατάρρευση των συστημάτων κάθε φορά που υπάρχει μια ορισμένη κατευθυντική κατάσταση, συνάδει με τον τρόπο που δημιουργούνται και καταρρέουν τα εγκεφαλικά πρότυπα, όπως έχει παρατηρηθεί και καταγραφεί από ορισμένους ερευνητές όπως ο Walter Freeman.

Έτσι ως θεμελιώδες στοιχείο της υπόθεσής μας θέτουμε τον έγχρονο και προσωρινό χαρακτήρα των επιμέρους καταστάσεων εντός ενός υποχρεωτικού συστήματος κάθε φορά που συμβαίνει μια νοηματοδότηση.

Ας δούμε όμως τώρα πώς κάτι τέτοιο μπορεί να θεμελιωθεί φυσιοκρατικά.

Η βάση της προσέγγισής μας όπως έχει καταστεί σαφές, είναι **ολιστική**, πράγμα που συνεπάγεται ότι κάθε σύστημα που εξετάζουμε διαθέτει ιδιότητες που δεν μπορούν να οριστούν μέσω των ιδιοτήτων των μερών του συστήματος. Αυτό μας οδηγεί σε μια προσέγγιση φυσιοκρατικού αναδυτισμού. Για να γίνει κατανοητό το μοντέλο της ανάδυσης ας λάβουμε υπόψη μας το πώς αντιλαμβανόμαστε την οργάνωση της ύλης σε διάφορα δομικά επίπεδα ξεκινώντας από τα στοιχειώδη σωματίδια, ανεβαίνοντας στα άτομα, τα μόρια, τα κύτταρα, τους ιστούς κ.ο.κ.

Έχει παρατηρηθεί ότι σε συστήματα πολυπλοκότητας, από το ένα δομικό επίπεδο στο άλλο –από το επίπεδο των μορίων στο επίπεδο των κυττάρων παραδείγματος χάριν- αναδύονται συχνά νέες ιδιότητες οι οποίες δεν έχουν τα χαρακτηριστικά του δομικού επιπέδου από το οποίο προήλθαν ούτε συνιστούν άθροισμα των ιδιοτήτων των μερών του προηγούμενου επιπέδου. Ενώ συνήθως μπορεί να εξηγηθεί ο τρόπος με τον οποίο αναδύθηκαν, δεν μπορεί να προβλεφθεί η ανάδυσή τους μελετώντας μόνο τις επιμέρους ιδιότητες του επιπέδου από το οποίο προήλθαν. Για παράδειγμα, η ρευστότητα ή η διαφάνεια του νερού, μπορεί να θεωρηθούν ως αναδυόμενες ιδιότητες της συγκεκριμένης χημικής ένωσης του υδρογόνου με το οξυγόνο, σε ορισμένες συνθήκες, αλλά δεν μπορεί να προβλεφθούν μελετώντας τις ιδιότητες του υδρογόνου ή του οξυγόνου ξεχωριστά. Συνεπώς αν γνωρίζουμε τους νόμους που διέπουν το ανώτερο επίπεδο οργάνωσης μπορούμε να εξηγήσουμε το κατώτερο, δεν μπορούμε όμως (πάντα) γνωρίζοντας τους νόμους που διέπουν το κατώτερο επίπεδο οργάνωσης να προβλέψουμε το ανώτερο.

Η προτεινόμενη λοιπόν -δυνάμει αναγωγική- φυσιοκρατική ερμηνεία είναι, ότι από την αλληλεπίδραση των μερών του συστήματος σε κάθε κατάσταση- δηλαδή του Dasein και της κατάστασης στην οποία περιέρχεται- αναδύεται ως ιδιότητα ένα ορισμένο νόημα το οποίο στην συνέχεια, επιδρά κατωφερώς στο νευρωνικό υπόβαθρο του νοήμονος όντος.

Το πώς είναι δυνατόν μια αναδυόμενη ιδιότητα να επιδρά αιτιακά στο κατώτερο δομικό επίπεδο από το οποίο προήλθε έχει απασχολήσει επί μακρόν τους υποστηρικτές της θεωρίας της ανάδυσης.

Η κυρίαρχη θέση είναι ότι δεν υπάρχει πρόβλημα με την κατωφερή αιτιότητα, η οποία συναντάται διαρκώς σε μεταβλητά συστήματα και συνθήκες πολυπλοκότητας.

[Υπάρχουν πολλά παραδείγματα σχετικά με αυτό κι αν χρειαστεί μπορούμε να αναφερθούμε εκτενέστερα στην συνέχεια].

Ας δούμε λοιπόν πώς μια καταστασιακή ιδιότητα ενός νοήμονος συστήματος μπορεί να επιδράσει κατωφερώς στον νευρωνικό υπόβαθρο.

Το νευρωνικό υπόβαθρο μπορεί να προσεγγιστεί με δυο τρόπους:

Ο ένας τρόπος είναι να το θεωρήσουμε ως μια κατάσταση του εγκεφάλου που αναπαριστά κάτι με ορισμένο περιεχόμενο. Να το θεωρήσουμε δηλαδή ως οντότητα, ως νευρωνική υποδομή, συνάψεις, δίκτυο νευρώνων κ.λπ. που κατέχει ένα συγκεκριμένο χώρο, έχει συγκεκριμένη αρμοδιότητα και περιέχει αποθηκευμένες συγκεκριμένες πληροφορίες. Η προσέγγιση αυτή είθισται να καλείται οντολογική υπόθεση και κυριαρχεί στην τεχνητή νοημοσύνη.

Η δεύτερη εναλλακτική είναι να προσεγγίσουμε το υπόβαθρο με μια λειτουργική έννοια, ως έναν τρόπο δηλαδή που συμβάλει στην διαδικασία της νοηματοδότησης. Να το αντιμετωπίσουμε δηλαδή λειτουργικά.

Αν θεωρήσουμε το υπόβαθρο με την οντολογική υπόθεση, τότε σύμφωνα με τον Dreyfus (ο.π. : 153) θα πρέπει να το εκλάβουμε το υπόβαθρο ως κάτι στο οποίο είναι καταχωρισμένα όλα όσα συνιστούν το κοσμοείδωλο του νοήμονος όντος συμπεριλαμβανομένων και των νοημάτων. Σε μια τέτοια θεώρηση του υποβάθρου βέβαια, η υπόθεσή μας δεν θα μπορούσε να επαληθευθεί.

Αν όμως εκλάβουμε το υπόβαθρο με την λειτουργική του έννοια ως «υπόβαθρο πρακτικών» ως κάτι που συνεπάγεται μια ικανότητα του εγκεφάλου να «δοκιμάζει» και να ερμηνεύει τον κόσμο, τότε μια κατωφερής επίδραση του νοήματος σε αυτό θα μπορούσε να είναι αποδεκτή. Μάλιστα, η κατωφερής επίδραση θα μπορούσε κάλλιστα να ενισχύει ή να αποδυναμώνει, τον τρόπο που το νευρωνικό υπόβαθρο επηρεάζεται από το εκάστοτε νόημα.

Για να καταλάβουμε καλύτερα αυτή τη διαδικασία ενίσχυσης ή αποδυνάμωσης της γνωσιακής ενσωμάτωσης στο υπόβαθρο, ο Haugeland έχει προτείνει ένα ενδιαφέρον αναλογικό παράδειγμα. Αντίστοιχα με το νευρωνικό υπόβαθρο, θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς μεταφορικά, ότι ολόκληρη η επιστημονική δραστηριότητα είναι μια διαδικασία ελέγχου, δοκιμής και αλλαγής, μέσω της οποίας επιλύονται τα εκάστοτε προβλήματα. Όταν μια επιστημονική υπόθεση επαληθεύεται και τα προβλήματα που καλείται να επιλύσει επιλύονται, τότε αυτή η υπόθεση ενισχύεται στους κόλπους της επιστήμης. Αντίθετα, όταν η υπόθεση αυτή αποτυγχάνει, χάνει το κύρος της και αποδυναμώνεται. Αν κάποια στιγμή δε, η υπόθεση αποδειχθεί εσφαλμένη, τότε συμβαίνει αυτό που ο Kuhn (1970) ονομάζει «κρίση» η οποία μας οδηγεί στην «αλλαγή του επιστημονικού παραδείγματος». Κατ' αναλογία σε ό,τι αφορά τη νοητική διαδικασία, μπορούμε να πούμε ότι: το υπόβαθρο ενισχύεται κάθε φορά που το νόημα επιβεβαιώνεται ή σε περίπτωση που αποτυγχάνει ή αποδεικνύεται εσφαλμένο, τότε συμβαίνει αυτό που ο Heidegger ονομάζει «αγωνία», μια κατάσταση δηλαδή που συνεπάγεται την αλλαγή του τρόπου σύμφωνα με τον οποίο νοηματοδοτούμε τον κόσμο.

Καταληκτικά λοιπόν θα μπορούσαμε να συνοψίσουμε την υπόθεσή μας για το νόημα ως: η αναδυόμενη ιδιότητα που θα ενισχύσει, θα αποδυναμώσει ή θα τροποποιήσει τα πρότυπα, που συγκροτούν το νευρωνικό υπόβαθρο του νοήμονος όντος. Κάτι τέτοιο συνεπάγεται ότι αυτό που ανήκει στο νοήμον ον είναι το «παράδειγμα», ο τρόπος, η «θεωρία» βάσει της οποίας το νοήμον ον νοηματοδοτεί. Το νόημα το ίδιο – ως αναδυόμενη ιδιότητα- ανήκει στο σύστημα στο οποίο είμαστε ενταγμένοι (Gounaris, 2011) κάθε φορά που κατευθύνουμε την προσοχή μας σε μια κατάσταση.

Σε μια τέτοια υπόθεση βεβαίως, δεν έχει «νόημα» να αναφερόμαστε σε εξτερναλισμό ή ιντερναλισμό του νοήματος. Το νόημα δεν βρίσκεται ούτε εντός ούτε εκτός του νοήμονος όντος. Ρωτώντας αν το νόημα είναι εσωτερική ή εξωτερική ιδιότητα του νοήμονος όντος είναι σαν να ρωτάμε αν η διαφάνεια είναι εσωτερική ή εξωτερική ιδιότητα του νερού. Ψάχνοντας το νόημα είναι σαν να ψάχνουμε την διαφάνεια ή την ρευστότητα.

Βεβαίως, όπως δηλώνω και στον τίτλο της εισήγησής μου η συγκεκριμένη υπόθεση δεν αποτελεί παρά μια προσπάθεια ερμηνείας του νοήματος στο πλαίσιο της ενσώματης νόησης, θεωρημένης όπως έχει γίνει σαφές σε συστημικό καταστασιακό επίπεδο. Για να μπορέσει κανείς να μεταβεί από το επίπεδο της φιλοσοφικής ερμηνείας στο επίπεδο της επιστημονικής θεωρίας θα πρέπει να γίνουν γνωστές οι θεμελιώδεις αρχές και οι νόμοι που διέπουν την οργάνωση και τη λειτουργία του συγκεκριμένου επιπέδου του συστήματος και να κατανοήσουμε αν κάτι μας διαφεύγει.

Θα έλεγα όμως κλείνοντας, ότι αν τελικά η αναζήτηση του νοήματος είναι σαν την αναζήτηση του άγιου δισκοπότηρου τότε όσοι ασχολούμαστε με αυτήν την σταυροφορία, θα πρέπει ενδεχομένως να αλλάξουμε «παράδειγμα» και να στραφούμε σε υποθέσεις που η διάκριση έσω – έξω, η διάκριση υποκειμένου και αντικειμένου, κόσμου και αναπαράστασης δεν θα υφίσταται πλέον...

Οι θεωρίες της ενσώματης νόησης είναι πρόσφορες για κάτι τέτοιο.

Ευχαριστώ.



## Βιβλιογραφία:

Beer, R. D. (1995). *A dynamical systems perspective on agent-environment interaction*. *Artificial Intelligence*, 72, 173-215.

Clark, A. (1997). *Being there: Putting brain, body, and world together again*. Cambridge, MA: MIT Press.

Clark, A. (1998). *Embodied, situated, and distributed cognition*. In W. Bechtel, & G. Graham (Eds.), *A companion to cognitive sciences* (pp.506-517). Malden, MA: Blackwell Publishers Inc.

Dreyfus, H.L. (2007). *Why Heideggerian AI Failed and how Fixing it would Require making it more Heideggerian*. *Artificial Intelligence*, 171, 18, pp. 1137-1160.

Greeno, J. G. & Moore, J. L. (1993). *Situativity and symbols: Response to Vera and Simon*. *Cognitive Science*, 17, 49-59.

Gounaris, A. (2011). *Intentionality and the emergence of meaning*. *Philosophia*. Annual Journal of the Research Centre for Greek Philosophy of the Academy of Athens, v.41, pp 319-321

Γούναρης, Α. (2011b). *Ο Heidegger και η Οδήγηση της Μοτοσυκλέτας: Οι Έννοιες της Ενσώματης Νόησης και του Επιδέξιου Χειρισμού ως Αντικείμενο Έρευνας των Γνωσιακών Επιστημών*. 3ο Πανελλήνιο Συνέδριο Γνωσιακής Επιστήμης, Ελληνική Εταιρεία Επιστημών της Γνώσης και της Νόησης, Λεύκες Πάρου.

Putnam, H. (1975). "The Meaning of Meaning." In *Mind, Language and Reality; Philosophical Papers*. Volume 2. Cambridge: Cambridge University Press, 215-271.

Ramachandran, V. (2007). *Consciousness, Qualia and Self*. Interview in <https://www.youtube.com/watch?v=jTWmTJALe1w> (06m30s)

Thelen, E. & Smith, L. B. (1994). *A dynamic systems approach to the development of cognition and action*. Cambridge, MA: MIT Press.

Van Gelder, T. & Port, R. (1995). *It's about time: An overview of the dynamical approach to cognition*. In R. Port & T. van Gelder (Eds.), *Mind as motion: Explorations in the dynamics of cognition*. Cambridge, MA: MIT Press.

Wertsch, J. V. (1998). *Mediated action*. In W. Bechtel, & G. Graham (Eds.), *A companion to cognitive science* (pp.518-525). Malden, MA: Blackwell Publishers Inc.